

CERCETĂRI DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ ÎN DIALECTELE ROMÂNEȘTI SUD-DUNĂRENE¹

Manuela NEVACI

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”

al Academiei Române /

Universitatea din București

elanevaci@yahoo.com

Abstract: In this article we intend to analyze some aspects of the multiple relationships between the Aromanian dialect as a Balkan idiom and Romance languages, to highlight it the in the scientific study of the Romanian language, using data provided by specialized literature, and by our recent field studies, carried out in the Balkans.

Keywords: dialect, Aromanian, dialectal investigation, Balkans

1. Studiile recente de geografie lingvistică privind aromâna, meglenoromâna și istroromâna oferă date importante asupra structurii actuale a dialectelor românești din Peninsula Balcanică precum și asupra contactului cu limbile balcanice.

Primele cercetări propriu-zise de geografie lingvistică în dialectologia română sud-dunăreană au fost efectuate înainte de al doilea război mondial. Este vorba de anchetele pentru *Atlasul lingvistic român (ALR)* făcute de Sever Pop și Theodor Capidan la aromânii din Dobrogea, care veniseră de curând din diferite țări balcanice: Bulgaria, Grecia, Albania, fosta Macedonie sârbească (actuala R. Macedonia).

După al doilea război mondial, cercetările la aromânii din Dobrogea au fost reluate de Nicolae Saramandu, care a efectuat anchete cu chestionarul *Noului Atlas lingvistic român (NALR)* în 18 localități și a înregistrat texte pe bandă de magnetofon în 22 de localități. Materialul dialectal cules cu acest prilej a fost valorificat parțial.

Prezentăm în lucrarea de față o perspectivă spațială asupra dialectelor românești sud-dunărene prin lucrările consacrate de geolingvistică. Ne vom

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul grantului oferit de Autoritatea Națională Română pentru Cercetare Științifică și Inovație, CNCS = UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2523.

opri îndeosebi asupra *Micului atlas lingvistic al elementelor romanice și balcanice în dialectele românești sud-dunărene* (MADRS), lucrare ce se va realiza în cadrul proiectului *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*.

2. Radu Flora este primul lingvist care a aplicat metoda geografiei lingvistice în studiul dialectului istroromân prin *Micul Atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), publicat în 2003 la Editura Academiei Române din București. Atlasul propriu-zis cuprinde 274 de hărți lingvistice și se încheie cu ilustrații care prezintă aspecte ale vieții de zi cu zi din zonele anchetate.

Rețeaua de anchetă este formată din 6 localități: Žejane, Letaj, Šušnjevića, Nova Vas, Jesenovik, Brdo.

2.1. Un alt atlas istroromân este *Atlasul lingvistic istroromân*, două volume (Pola, 2002, 2004) elaborat de Goran Filipi. Atlasul oferă un material cuprinzător și comparabil, ilustrând dialectul istroromân vorbit în zilele noastre.

Rețeaua atlasului cuprinde 11 localități: Žejane (în nord), Šušnjevića, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan (în sud), o localitate dacoromână: Rudna Glova (Serbia) și două localități croate din Istria: Brgud, Čepić (dialectul čakavian).

3. Anchete de teren au mai fost efectuate, la meglenoromânii stabiliți în Dobrogea între cele două războaie mondiale, de către Sever Pop pentru ALR I (două localități, la meglenoromâni originari din Liumnița și Țarnareca; cf. vol. I, Cluj, 1938, p. 10) și Th. Capidan pentru ALR II (o localitate, la meglenoromâni originari din Liumnița; cf. vol. I, Sibiu – Leipzig, 1940, p. IV).

În ceea ce privește dialectul meglenoromân, două lucrări de geografie lingvistică delimitează graiurile acestui dialect românesc vorbit în spațiul balcanic.

3.1. *Atlasul meglenoromân* al lui Beate Wild (*Meglenoromänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos*, Hamburg, 1983) este prima cercetare de geografie lingvistică consacrată meglenoromânei. El pune la îndemâna specialiștilor un material lingvistic inedit, cules la fața locului prin anchete cu chestionar, în așezările meglenoromâne din nordul Greciei și sudul R. Macedonia.

3.2. Mai important este *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* de Petar Atansov, din care au apărut trei volume, 2008, 2013, 2015. Realizat cu *Chestionarul NALR*, atlasul oferă un material comparabil cu atlasele lingvistice regionale ale dacoromânei.

4. Dintre lingviștii care s-au ocupat în trecut de aromână singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localități și s-a pronunțat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand, 1895: 266–300).

O cercetare parțială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fărșeroții* (1931).

4.1. În perioada postbelică, s-au publicate două atlase lingvistice (Dahmen / Kramer, 1985, 1994 și Neiescu, 1997), care oferă o imagine parțială asupra dialectului aromân. Rețeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată în atlasul Dahmen / Kramer la Grecia și trei localități din R. Macedonia în și la Albania (7 localități) și R. Macedonia (5 localități) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei” în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărți, și un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărți). Recent, noi am efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia și Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularități ale graiurilor aromânești actuale (cf. Nevaci, 2013: 67-109).

4.2. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (autor: Nicolae Saramandu, editor: Manuela Nevaci) este cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromânești, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

Aromânii, în număr de peste 500.000 în țările balcanice, sunt urmașii populației autohtone romanizate, la fel ca românii nord-dunăreni, simbolizând „efigia Romei” între vorbitorii altor limbi: greci, albanezi, bulgari, macedoneni (slavi). Este un miracol păstrarea vie, până în zilele noastre, în rândul aromânilor, a conștiinței romane, a apartenenței lor la

poporul român. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR)* evidențiază cu pregnanță romanitatea aromânilor.

Rețeaua de anchetă. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR)* de Nicolae Saramandu are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) și 276 de hărți lingvistice (vezi harta).

Cele mai numeroase așezări aromânești se găsesc în Grecia (Macedonia, Epir, Tesalia), unde se vorbesc mai multe graiuri: pindean, grămostean, fărșerot.

În R. Macedonia există mai multe grupuri dialectale: grămostean, fărșerot, grupul Gopeș-Muloviște.

Grupuri însemnate de aromâni (fărșeroți, graboveni²) se găsesc în Albania.

În Bulgaria nu mai există în prezent așezări aromânești compacte. Între cele două războaie mondiale, cei mai mulți dintre aromânii păstori care își aveau *călivele* în munții sudici ai Bulgariei (Rila, Rodopi, Pirin) s-au stabilit în România, în special în Dobrogea; familiile rămase s-au răspândit în diferite așezări, în special din sudul Bulgariei.

Rețeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia și Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste țări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromânești din Grecia și Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităților cuprinse în rețea a fost limitat.

În atlasul de față este publicat integral materialul cules, prezentat pe *hărți lingvistice* și în liste cu *material necartografiat (MN)*, însoțite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

Chestionarul. În anchetele de teren autorul a folosit *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă

² Ceea ce s-a numit până acum grai moscopolean este graiul vorbit în localitățile Nicea, Lunca și Geava, așa încât ar fi mai potrivit să-l numim grai **grabovean**, așa cum l-a numit Gh. Constantin Roja la începutul secolului al XIX-lea (cf. Saramandu, 2007, Nevaci. 2009).

compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul „Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)” din *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (întrebările 58-463).

Hărțile lingvistice. Cele 274 de hărți lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editarea volumului. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

4.3. *Micul atlas lingvistic al elementelor romanice și balcanice în dialectele românești sud-dunărene* (MADRS) este o lucrare de cercetare geolingvistică aflată în curs de elaborare.

4.3.1. Rețeaua de anchetă cuprinde 17 localități din România (3), Albania (4), Bulgaria (1), Grecia (6), R. Macedonia (2), Croația (1), după cum urmează:

dialectul aromân: România: Cogeaș, Poiana, Stejaru; Albania: Corcea, Moscopole, Fier, Andon Poci; Grecia: Selia di Supră, Kristalopighi, Livezi, Smixi, Cheare, R. Macedonia: Ohrid, Crușova; Bulgaria: Giurmaia de Sus (Blagoevgrad);

dialectul meglenoromân: Grecia: Lun'ini;

dialectul istroromân: Jeiăni (vezi Harta 1).

În ceea ce privește dialectul aromân, sunt reprezentate cele trei graiuri principale: fărșerot, pindean, grămostean, la care se adaugă graiul vorbit în Crușova, numit de noi într-o lucrare din 2013, *dialect mixture* (grai format din cel fărșerot și grămostean, rezultând unul cu particularități specifice, trecând peste ceea ce se cheamă *grai de contact*).

Migrațiile în masă pot contribui la formarea unui dialect mai mult sau mai puțin uniform pe zone geografice largi, fie că este dialectul rezultat din locul de origine a unei populații care migrează special, fie că este un amestec din graiuri rezultat din nivelarea diferențelor dintre migranți din mai multe locuri. Gradul de diferențiere dialectală depinde într-o mare măsură de durata de timp în care o anumită populație a rămas într-un anumit loc. Astfel, s-a ajuns la ceea ce se numește în dialectologia actuală, *dialect mixture*, definit ca “The presence in one form of speech of features seen as reflecting those of two or more historically different dialects”

(Matthews, P.H. 2000).

Chiar dacă în teoria lingvistică nu se acceptă ideea existenței *limbilor mixte*, sau a „limbilor amestecate”, constatăm la *nivelul graiurilor* acest „amestec dialectal”. Acest fenomen l-am întâlnit în orășelul Crușova, cea mai importantă așezare aromânească din R. Macedonia, întemeiată în urmă cu 200 de ani, după distrugerea înfloritoarelor centre aromânești Moscopole (unde populația de bază o constituiau fărșeroții) și Gramoste, Niculița, Linotopi (așezări de grămosteni). Graiul de bază e în Crușova cel vorbit odinioară în Moscopole (s-a păstrat sistemul vocalic format din 6 unități, cu lipsa opoziției *ă / â*, ca în graiul fărșerot), dar apar și elemente de grai grămostean (de exemplu, *u* plenison după grupuri consonantice).

Am ilustrat în lucrare, prin texte însoțite de comentarii, acest fenomen de *dialect mixture*, care evidențiază importanța teoretică a cercetării noastre. În afara principalelor grupuri, constituite istoric – pindean, fărșerot, grămostean –, se întâlnește o situație particulară ilustrată prin: *grai mixt*, cel din localitățile Crușova și Muloviște și *grai cu particularități determinate de influențe exterioare (grai de contact)*, cum este cel din Mețovo. În ceea ce privește prima categorie, cea de *grai mixt*, decelăm două situații:

1. graiul din Muloviște a rezultat din contactul cu dialectul meglenoromân peste care s-a suprapus un grai de tip fărșerot-grabovean
2. graiul din Crușova a rezultat din aportul a trei graiuri aromânești: fărșerot, grabovean și grămostean.

În cazul graiurilor de acest fel, niciunul din graiurile constituente nu are ascendent asupra celorlalte. Particularitățile specifice provin din evoluții ulterioare, rezultate, în marea lor majoritate, din influențe externe, în cazul de față, slava macedoneană.

Spre deosebire de *graiul de contact* din Mețovo, unde peste un grai al unei populații stabile s-au suprapus influențele unui grai al unei populații mobile, cea de păstori fărșeroți, în *graiurile mixte* discutate avem de-a face cu întrepătrunderea a trei graiuri ale unor populații mobile, de păstori sau care au fost nevoite, ca în cazul grabovenilor, să-și părăsească așezările stabile din cauza împrejurărilor istorice nefavorabile (cf. Nevaci, 2013: 196).

Spre deosebire de atlasele lingvistice anterioare, MADRS cuprinde puncte de anchetă pentru toate dialectele românești sud-dunărene pe aceeași hartă, oferind o viziune de ansamblu asupra elementelor romanice și balcanice din limba română vorbită la sud de Dunăre.

4.3.2. Chestionarul cuprinde 132 întrebări selectate din *Chestionarul Noului Atlas Lingvistic Român pe Regiuni (NALR)*, (faptele fonetice, lexicale și morfologice care evidențiază elementul romanic și cel balcanic în dialectele românești sud-dunărene).

Pe hărțile atlasului vom urmări:

- situația dialectală actuală a dialectelor românești sud-dunărene și a graiurilor lor din perspectiva distribuției spațiale
- particularități fonetice morfologice și lexicale reflectate în ceea ce au moștenit aceste dialecte din latină și ceea ce se datorează contactului cu limbile balcanice.

4.3.2.1. Ne interesează din punct de vedere **fonetic**, fenomene precum:

A. Vocalismul

-asurzirea consoanelor finale în graiurile aromâne și meglenoromâne aflate în contact cu limbile bulgare și cu slava macedoneană,

-realizarea în istroromână și în unele graiuri ale aromânei, a diftongilor [ɨa], [ɔa] ca [i], [a] (Saramandu, 1972: 54): *vɨáde*, *dɔárme* sau în aromână a lui [ɨa] ca [ã]: *vãde* (răspuns înregistrat la Moscopole, Albania, graiul fărășerot);

-păstrarea lui [e] indiferent de timbrul vocalic din silaba următoare: ar., mgl., ir. *ved*;

-păstrarea lui [u] final asilabic ([u] scurt final) după orice cuvânt care se termină într-o consoană: *lișin*^o sau și după grup consonantic în graiurile fărășerote *dorm*^o etc (cf. Saramandu, 1984: 432). În meglenoromână, [u] scurt final nu există;

- consonantizarea lui [a], [e] > [av] ([af]), [ev] ([ef]) prin contactul cu albaneza, bulgara (prift alb.): în aromână *ávdu* [< lat. *audio*], *cáftu* [< lat. **ca'to*], în istroromână: **vzi* 'auzi', *c*vtă* 'caută', *prevt* 'preot' etc. În acest dialect, fenomenul apare și în poziție intermediară și finală: *dóva* 'două', *nov* 'nouă' (adj.), *brăv* 'brâu', *grăv* 'grâu' etc; în meglenoromână, diftongii [a], [e] se păstrează: *dá'g* 'adaug', *pée't* 'preot' etc.

B. Consonantismul:

-ocurența lui l velar sub influența limbilor slave și albaneze (vezi, din proiectatul atlas, spre exemplificare, d Harta 2)

-distribuția lui r uvular și aceluși vibrant în graiurile fărșerote – rotacismul în dialectul istroromân (*Rotacismul* este o particularitate caracteristică istroromânei, prin care acest dialect se aseamănă cu subdialectul crișean al dacoromânei: *ține* pentru *ține*).

- conservarea [l'] s-a păstrat și în grupurile [c×], [g×], care în dacoromână au evoluat la [ʃ], [0]: ar. *ndzinucl'eĚu*, mgl. *mi fac pi zinucl'* 'îngenunchez'.

4.3.2.2. Enumerăm câteva elemente din cele prevăzute de noi la nivelul **morfologic și sintactic**, spre a fi analizate geolingvistic din punctul de vedere al împleririi romanicului cu balcanicul,.

În dialectele aromân și în meglenoromân se păstrează formele tari, etimologice de *perfect simplu* (istroromâna nu are perfect simplu): ar. *ârșu*, mgl. *arș* < lat. *arsi*.

Mai mult ca perfectul este analitic, în aromână și în meglenoromână, fiind format cu auxiliarul verbului „avea” la imperfect + participiul verbului de conjugat: ar. *av-âm° cãntãtã, durnitã*; mgl. *v-âm durmit*.

E importantă înregistrarea formelor verbale compuse de la conjunctiv, deoarece în aromână, conjunctivul este un mod cu o frecvență foarte mare și are patru timpuri³: prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, timpuri precedate de morfemul *sã* (< lat. *si*), care devine în română, marcă a acestui mod.

Structura formelor verbale compuse ale conjunctivului este explicată de Nicolae Saramandu (1969: 155-162) prin compararea cu modelul limbilor balcanice, arătând că acestea utilizează „aceleași elemente preverbale” pentru construirea formelor perifrastice. Atât albaneza cât și neogreaca, construiesc echivalentul temporal al conjunctivului perfect și

³ Dintre dialectele românești sud-dunărene, doar aromâna dezvoltă patru timpuri la conjunctiv cu ajutorul auxiliarului „a avea” precum în limbile romanice apusene; istroromâna și meglenoromâna nu au conjunctiv perfect. Meglenoromâna dezvoltă însă două timpuri la conjunctiv: prezent și perfect compus (Cf. *Capidan* 1925: 231 și *Atanasov* 2002:249).

mai mult ca perfect din aromână cu ajutorul auxiliarului *am*^o ‘a avea’ (gr.: *ἄχω* ; alb: *kam*) la prezent sau imperfect. Modelul este cel balcanic: conjuncția s- + auxiliarul ‘a avea’ conjugat la prezent sau imperfect + participiul verbului de conjugat. Construirea formelor compuse de conjunctiv cu ajutorul auxiliarului ‘a avea’ la prezent sau imperfect + participiul verbului de conjugat este însă o trăsătură romanică, dezvoltată în franceză, italiană, spaniolă. Fiind plasat în subordonată, conjunctivul este însoțit și în limbile romanice de conjuncție (it. *che*, fr. sp. *que*), dar numai în dacoromână și aromână conjuncția este considerată marcă a acestui mod, în timp ce în fr., it., sp. conjuncțiile respective pot fi urmate atât de conjunctiv, cât și de indicativ. Inovarea formelor verbale compuse la conjunctiv este, așadar, o tendință romanică, dezvoltată într-un context balcanic (Nevaci, 2006: 131).

Grairurile aromânei – grămostean și fărșerot – prezintă, la unele adverbe, trăsături ca în limbile romanice – portugheză, spaniolă, catalană, occitană – anume un sistem deictic ternar în ceea ce privește adverbele de loc: *aoați* (aoați) ‘aici lângă mine’ < lat. *ac-hac*, *ația* ‘aici lângă tine’ < lat. *ecce-hic*, *aclo* (acoți) ‘acolo’ (< lat. *eccum+illoc*) (Nevaci, 2013: 72). Adverbele cu semnificații general-abstracte, care indicau numai distanța (în timp sau în spațiu) față de actul vorbirii, ca *hic* primesc ca și pronumele demonstrative, elemente de întărire a valorii deictice (lat. *eccum* + *hic* > it. *qui*, fr. *ici*, sp., pg. *ahi*; lat. *hicce* > rom. *ici*, *aci*, it. *ci* (Jordan, Manoliu, 1965: 202-203). Acesta constituie și o mărturie a legăturilor dintre sistemele pronominale și cele ale unei anumite categorii de adverbe, pe care unii cercetători le consideră pro-adverbe, nu numai datorită sensului lor general abstract-relațional, ci și posibilității de reluare a unui circumstanțial exprimat anterior.

Putem spune că în limbile romanice, încă din latina vulgară, s-a confundat locul cu direcția și avem: *aici* și *vino aici* sau *aqui* – *vien aqui*. Astfel, în provensală (Wolf, 1986 : 38-59), dintre cele trei adverbe de loc, *aici*, *ailá*, *aquí*, două, *aici* și *aquí* se raportează la demonstrativele *aicò*, *aquò*.

În portugheză, adverbele de loc formează un sistem care se regăsește în sistemul demonstrativelor: *aici*, *ailá*, *aquí* formează în portugheză o serie organizată care reprezintă o diviziune a spațiului în trei zone.

Referindu-se la deicticele de loc, Grigore Brâncuș arată că o situație asemănătoare există și în albaneză. Adverbele pronominale *këtu*, *aty* și *atja* se distribuie ca rom. *aici*, *aci* și *acolo*: *këtu* semnifică ‘în locul unde ne

aflăm, în acest loc”, *aty* „în locul apropiat de conlocutor”, unde se află persoana cu care se vorbește, *atje* „într-un loc departe de noi”, raportat deci la persoana a III-a: *Atje banote*, *atje punonte* „Acolo locuia, acolo muncea” (Brâncuș, 1999, p. 18-19).

4.3.2.3. În ceea ce privește **lexicul**, două aspecte sunt de relevat:

a) prezența în dialectele sud-dunărene a unor termeni latinești care nu apar în dacoromână;

b) împrumuturi locale din limbile balcanice: îndeosebi din greacă (în aromână), din bulgară și slava macedoneană (în meglenoromână), din croată și italiană (în istroromână). În aromână și în meglenoromână e, de asemenea, mare numărul de împrumuturi de origine turcească, pătrunse fie direct, fie prin filieră (greacă, respectiv slavă).

Pentru elementul latin, ne vor interesa exemple, care fie unesc dialectele sud-dunărene, opunându-le dacoromânei, fie grupează dialectele în diferite moduri: ar., dr., mgl. *sănătos* (< lat. **sanitosus*) – ir. *sār* (< lat. *sanus*) și parțial în aromână *sân*, păstrându-se pe dialectele *sanitosus* și *sanus*.

E foarte interesant, așa cum am observat în anchetele noastre de teren că la aceeași chestiune putem întâlni întrepătrunderea elementului romanic cu cel balcanic, cum ar fi răspunsurile pentru întrebarea MESTEC MÂNCAREA în gură. Ca răspuns la chestiunea 188, întâlnim termenii moșteniți din latină în graiul fărșerot și graiul pindean: *ar^oámig^o* (<lat. *rumigare*) și *m^oástic^o* (<**mixticare*), la fel ca în dialectul meglenoromân: *mástic*. De asemenea, întâlnim și împrumutul din slavă: *É^oámil^o* (<vsl. *čemerī*) în graiul grămostean vorbit în Bulgaria, R. Macedonia și în nordul Greciei, alături de termenul cu etimologie necunoscută *Éumuléscu*, *-lészâ* (<?).

Aceeași situație am întâlnit-o la răspunsurile pentru întrebarea CITESC (ind. prez. 1 sg.). Ca răspuns la chestiunea 190 din chestionarul nostru (1677 din Chestionarul NALR), întâlnim în dialectul aromân, ca prim răspuns, doi termeni moșteniți din latină în graiul fărșerot: *cânt^o* (< lat. *cantare*), *alég^o* (< lat. *allegere*), în timp ce în graiurile pindean și grămostean este ocurent împrumutul din greacă *dyivăséscu*, cu varianta *Íivăséscu* (< gr. *διαβάζω*). În dialectul meglenoromân este ocurent termenul moștenit din latină *c³nt*, făcând arie cu graiul fărșerot al dialectului aromân,

vorbit în special în Albania, în timp ce în istroromână întâlnim împrumutul din slavă, *cetés* (< sl. *čítati*), sub influența limbii croate (vezi Harta 3).

Micul atlas lingvistic al elementelor romanice și balcanice în dialectele românești sud-dunărene (MADRS) va permite, pentru prima oară, o viziune spațială asupra dialectelor românești sud-dunărene, fapt care nu rezulta din lucrările anterioare de dialectologie. Acesta este un progres important în domeniul geografiei lingvistice, subliniind importanța dezvoltării lor, ca păstrătoare ale romanității și românității, în mediu balcanic. Vom avea în vedere aspectele lexicale, morfologice și sintactice din punctul de vedere al contactului lingvistic cu limbile balcanice, precum și elementele romanice care definesc aceste dialecte istorice ale românei comune, astfel MADRS își propune să evidențieze originea romanică a multor elemente considerate balcanice, dar, care, pornind din latinitate, s-au întărit prin contactul cu limbile din spațiul balcanic.

5. Concluzie. Așa cum au arătat marii noștri lingviști – Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Al. Rosetti, I. Iordan – nu se poate concepe studiul științific al limbii române fără cunoașterea dialectelor românești sud-dunărene și, în primul rând, a celui mai important dintre ele, dialectul aromân, aceasta ocupând, așa cum afirmă Eqrem Çabej o „poziția centrală”, din punct de vedere geografic în Peninsula Balcanică, poziție care explică multiplele raporturi dintre acest idiom romanic și limbile balcanice: „Poziția – din punct de vedere geografic – centrală a aromânei în Peninsula Balcanică a făcut ca această ramură a românei să aibă, în urma conviețuirii seculare a aromânilor cu popoarele vecine, diverse raporturi cu limbile vorbite de aceste popoare” (Çabej, 1976: 3).

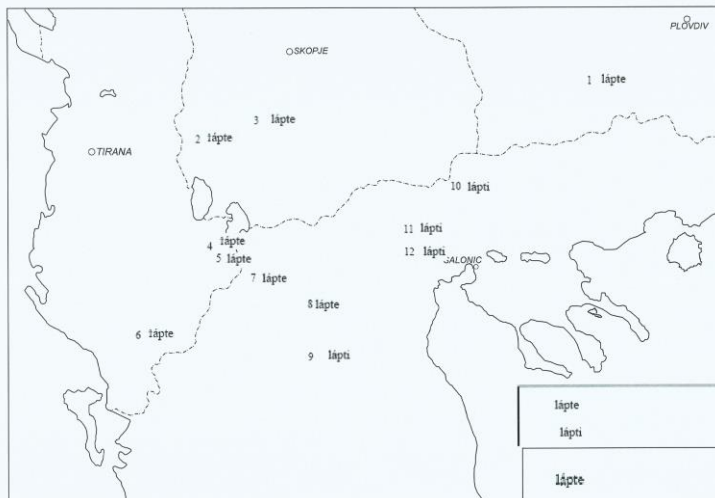
Bibliografie

- ATANSOV, Petar, 2008, 2013, 2015. *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, vol. I-III, București: Editura Academiei Române.
- BRÂNCUȘ, Grigore, 1999, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București: Editura Academiei Române.
- CAPIDAN, Th., 1931, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Cluj (extras din *Dacoromania*, VI).
- ÇABEJ, Eqrem, „Zur aromunischen Wortforschung”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVII, 1976, 1, p. 3.
- DAHMEN, Wolfgang; KRAMER, Johannes, *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân*, I, Hamburg, 1985; II, Veitshöchheim bei Würzburg, 1994.
- FLORA, Radu, 2003, *Micul Atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), București: Editura Academiei Române.

- IORDAN, I.; MANOLIU, M., 1965, *Introducere în lingvistica romanică*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- MATTHEWS, P.H., 2000, *Oxford Concise Dictionary Of Linguistics*. Oxford University Press.
- NEIESCU Petru, 1997, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, București: Editura Academiei Române.
- NEVACI, Manuela, 2006, *Verbul în aromână. Structură și valori*, București: Editura Academiei Române.
- NEVACI, Manuela, 2007, „Ternary Deictic System in Aromanian”, în *Dialectologia et Geolinguistica*, Bamberg, Germania, vol. 15, p. 71-76.
- NEVACI, Manuela, „Cercetări recente de teren la aromânii din Albania” în *Acta linguistica Petropolitana, Sankt Petersburg*, p. 208-225.
- NEVACI, Manuela, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, Editura Muzeul Național al literaturii române (colecția Aula Magna), București, 2013.
- SARAMANDU, Nicolae, 1969, „Sistemul formelor verbale compuse în aromână”, în *Fonetică și dialectologie*, VI, p. 155–162.
- SARAMANDU, Nicolae, 1972, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București: Editura Academiei Române.
- SARAMANDU, Nicolae, 1984, *Aromâna*, în „Tratat de dialectologie românească”, Craiova, p. 423-475.
- SARAMANDU, Nicolae, 2007, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale și glosar*, București.
- SARAMANDU, Nicolae, 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, [Nevaci, Manuela (editor)], București: Editura Academiei Române, LIII p. + 470 p. + 60 ilustrații + hartă.
- WILD, Beate, 1983, *Meglenoromanischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos*, Hamburg.
- WEIGAND, G., I-II, 1894, 1895, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchung*, Barth Verlag, Leipzig.
- WOLF, H.J., 1986, „Çà et là, ici et nulle part. Quelques adverbes de lie en sarde (dialectes du centre)”, în *Revue de Linguistique Romane*, Tome 50, p. 38-59.

Harta 1

Harta 2

Harta 3

